

РОЗДІЛ 3.

ОБЛІК ДЕБІТОРСЬКОЇ ЗАБОРГОВАНОСТІ

3.1. Сутність та класифікація дебіторської заборгованості

3.2. Визнання та оцінка дебіторської заборгованості

3.3. Облік дебіторської заборгованості

3.3.1. Облік поточної дебіторської заборгованості

3.3.1.1. Облік дебіторської заборгованості за продукцію, товари, роботи, послуги

3.3.1.2. Облік дебіторської заборгованості за розрахунками

3.3.2. Облік довгострокової дебіторської заборгованості

3.3.3. Облік сумнівних та безнадійних боргів дебіторів

3.4. Розкриття інформації про дебіторську заборгованість у фінансовій звітності

3.5. Особливості обліку безнадійної дебіторської заборгованості підприємства для цілей оподаткування

3.6. Управління дебіторською заборгованістю. Проблемні питання обліку та управління дебіторською заборгованістю

Ключові слова: дебіторська заборгованість, дебітори, строк погашення заборгованості, облік, оцінка заборгованості, резерв сумнівних боргів, коефіцієнт сумнівності, чиста реалізаційна вартість, безнадійна заборгованість, управління дебіторською заборгованістю.

Вивчення розділу дає змогу:

отримати знання про

- сутність, оцінку та класифікацію дебіторської заборгованості;
- аналітичний та синтетичний облік дебіторської заборгованості;
- особливості обліку сумнівних та безнадійних боргів;
- особливості обліку дебіторської заборгованості згідно Податкового Кодексу України;

- відмінності та особливості обліку дебіторської заборгованості за національними та міжнародними стандартами обліку;
- проблемні питання обліку дебіторської заборгованості та можливі шляхи їх вирішення.

набути навички з

- класифікації дебіторської заборгованості для різних цілей за різними признаками;
- складання бухгалтерських проводок з обліку поточної та довгострокової дебіторської заборгованості;
- документального відображення дебіторської заборгованості в обліку та звітності.

оволодіти вміннями щодо

- ведення обліку дебіторської заборгованості для цілей складання фінансової звітності та оподаткування;
- використання різних методів створення резерву сумнівних боргів;
- застосування можливих напрямків управління дебіторською заборгованістю.

3.1. Сутність та класифікація дебіторської заборгованості

Характерною особливістю сучасного розвитку економіки України є глибокі економічні перетворення в сфері виробництва на основі ринкових відносин. Ринкові відносини вимагають перегляду системи бухгалтерського обліку, одним із центральних елементів якої є облік взаєморозрахунків суб'єктів господарювання. Вважаємо, що на сьогодні одним з найбільш складних і суперечливих питань українського обліку є облік дебіторської заборгованості, що пов'язано з існуванням проблеми неплатежів. Суб'єкти господарювання на перший план висувають вирішення власних проблем, замість виконання фінансових зобов'язань по платежах перед партнерами. Відсутність майнової відповідальності за невиконання власних договірних зобов'язань дає їм змогу ухилятися від взаєморозрахунків з партнерами. В

поглиблення платіжної кризи вносить свою частку і нерегульованість бюджетної системи, що стосується несвоєчасної оплати державних зобов'язань, які здійснюються за рахунок бюджету. Вирішення вищенаведеної складної проблеми багато в чому залежить від вдосконалення бухгалтерського обліку взаєморозрахунків.

Для прийняття зацікавленими особами адекватних та вчасних рішень щодо існуючої політики управління істотне значення мають актуальність і якість інформації про стан розрахунків з дебіторами, що формується на базі даних бухгалтерського обліку суб'єктів господарювання.

Дослідженням проблем організації обліку розрахунків з дебіторами у різні роки займалися такі вітчизняні науковці, як М.Д. Білик, Ф.Ф. Бутинець, І. Буфатина, Б.І. Валуєв, С.Ф. Голов, В.І. Єфіменко, В.М. Костюченко, М.В. Кужельний, Ю.Я. Литвин, О.В. Лишиленко, В.Г. Лінник, В.В. Сопко, Н.М. Ткаченко та інші.

В економічно розвинутих країнах заходу нормальним вважається доля дебіторської заборгованості в активах підприємства біля 20 %. Про такі показники на підприємствах України можна лише мріяти. Як свідчать статистичні дані, фактичний розмір дебіторської заборгованості на більшості вітчизняних підприємств складає не менш 50 %. Зрозуміло, що на фоні наявного зростання загальної суми дебіторської заборгованості підприємств у країні (рис. 3.1), ситуація критична.

З економічної точки зору дебіторська заборгованість розглядається як складова частина оборотних активів підприємства.

Дебіторська заборгованість – частина оборотного капіталу підприємства, компанії; сума, яку заборгували підприємству, організації, компанії інші юридичні особи і компанії, а також громадяни, що є їх боржниками за поставку товарів, виконання робіт, надання послуг тощо [20, с. 529].

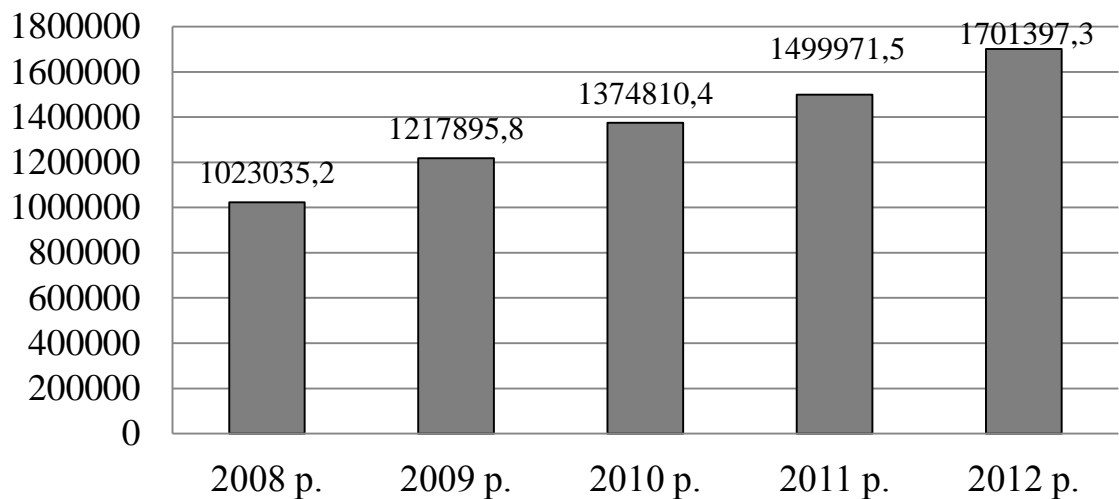

Рис. 3.1. Динаміка дебіторської заборгованості на підприємствах України у 2008-2012 роках

Методологічні основи формування в бухгалтерському обліку і розкриття у фінансовій звітності підприємствами, організаціями та іншими юридичними особами незалежно від форм власності (окрім бюджетних організацій) інформації про дебіторську заборгованість з урахуванням особливостей оцінки, встановленої іншими Положеннями (стандартами) бухгалтерського обліку визначаються в Положенні (стандарті) бухгалтерського обліку 10 «Дебіторська заборгованість» (далі – П(С)БО-10), затвердженому Наказом МФУ № 237 від 08.10.1999 із змінами і доповненнями [6]. Згідно п. 4 П(С)БО-10 дебіторська заборгованість – це сума заборгованості дебіторів підприємству на певну дату. При цьому дебіторами слід вважати юридичних та фізичних осіб, які внаслідок минулих подій заборгували підприємству певні суми грошових коштів, їх еквівалентів або інших активів.

У зарубіжних країнах не існує окремого стандарту щодо регулювання дебіторської заборгованості. Окремі аспекти визначені в МСБО 1 «Подання фінансових звітів», МСБО 32 «Фінансові інструменти: розкриття та подання», МСБО 39 «Фінансові інструменти: визнання та оцінка» [10]. Зокрема у МСБО

32 дебіторська заборгованість трактується як фінансовий актив, але конкретного визначення цього поняття міжнародні стандарти не дають.

В основі організації бухгалтерського обліку заборгованості лежить її класифікація, яка забезпечує групування та систематизацію інформації про заборгованість у різних обліково-аналітичних розтинах, орієнтованих на задоволення специфічних інформаційних потреб оперативного і стратегічного управління. Від ступеню деталізації інформації залежить здатність керівництва підприємством своєчасно і ефективно управляти заборгованістю, можливість оперативного аналізу її та прогнозування, а в кінцевому результаті – обґрунтованість прийнятих управлінських рішень.

При класифікації дебіторської заборгованості в бухгалтерському обліку враховуються два критерії:

- строк, який залишився до погашення заборгованості від дати балансу;
- зв'язок з нормальним операційним циклом. За цими ознаками виділяють довгострокову і поточну дебіторську заборгованість.

Довгострокова дебіторська заборгованість – сума дебіторської заборгованості фізичних та юридичних осіб, що не виникає в ході нормального операційного циклу та буде погашена після 12 місяців з дати балансу. Тобто, для віднесення дебіторської заборгованості до довгострокової необхідно, щоб дотримувались обидва критерії одночасно:

- вона не виникала в ході нормального операційного циклу;
- строк її погашення складав більше 12 місяців.

У разі, якщо строк погашення дебіторської заборгованості, що не виникає в ході нормального операційного циклу, менше року, вона відноситься до поточної. *Поточна дебіторська заборгованість* – сума дебіторської заборгованості, що виникає в ході нормального операційного циклу або буде погашена протягом дванадцяти місяців з дати балансу. Тобто поточною визнається дебіторська заборгованість, що виникає в ході нормального операційного циклу незалежно від строку її погашення, та заборгованість, що

не виникає в ході нормального операційного циклу, але строк її оплати не перевищує 1 рік.

Залежно від своєчасності погашення поточна дебіторська заборгованість класифікується за трьома напрямками:

- *нормальна* – дебіторська заборгованість щодо якої існує впевненість у її погашенні боржником і строк оплати якої не настав;
- *сумнівна* – дебіторська заборгованість щодо якої існує невпевненість у її погашенні боржником;
- *безнадійна* – дебіторська заборгованість щодо якої існує впевненість у її непогашенні боржником або за якою минув строк позовної давнини.

Дебіторська заборгованість також класифікується за об'єктами щодо яких вона виникла. Згідно з цим критерієм у бухгалтерському обліку виділяють два види дебіторської заборгованості:

1. *Дебіторська заборгованість за продукцію, товари, роботи, послуги* – це заборгованість покупців і замовників за реалізовані їм продукцію, товари, наданні послуги, виконані роботи.

2. *Дебіторська заборгованість за розрахунками* – це заборгованість, що характеризує інші види розрахунків підприємства з різними дебіторами і включає:

- дебіторську заборгованість за розрахунками за виданими авансами іншим підприємствам у рахунок наступних платежів;
- дебіторську заборгованість за розрахунками з бюджетом, що виникає у зв'язку з відшкодуванням або переплатою за податками, зборами та іншими обов'язковими платежами;
- дебіторську заборгованість за розрахунками з підзвітними особами за виданими авансами на відрядження або господарські потреби підприємства;
- дебіторську заборгованість за розрахунками з нарахованих доходів у вигляді дивідендів, процентів, роялті, що підлягають надходженню;

- дебіторську заборгованість за розрахунками за відшкодуванням завданих збитків підприємству працівниками у результаті нестачі і втрат від псування цінностей;
- дебіторську заборгованість за розрахунками за претензіями, пред'явленими контрагентам, а також за пред'явленими їм та визнаними штрафами, пенею;
- дебіторську заборгованість із внутрішніх розрахунків, що виникає між пов'язаними сторонами або внаслідок внутрішньогосподарських взаємовідносин між підприємствами;
- дебіторську заборгованість за розрахунками з іншими дебіторами.

Важливого значення в обліку, в тому числі при визначенні сумнівності заборгованості, набуває поділ заборгованості за забезпеченістю (гарантія, застава, порука, вексель) на *забезпечену* та *незабезпечену*.

За формою розрахунків можна відокремити:

- *негрошову дебіторську заборгованість* – ту, що виникла у результаті бартерних операцій і погашення якої здійснюється шляхом взаємозаліку заборгованості з контрагентом;
- *грошову дебіторську заборгованість* – ту, для відшкодування якої використовуються грошові кошти у готівковій або безготівковій формі.

За характером господарських операцій доречно розмежувати:

- дебіторську заборгованість за *товарними операціями* – виникає у результаті реалізації продукції, товарів, робіт, послуг покупцям і замовникам або внаслідок видачі авансів іншим підприємствам та підзвітним особам;
- дебіторську заборгованість за *нетоварними операціями* – виникає у результаті господарських операцій, не пов'язаних з купівлею-продажем товарно-матеріальних цінностей, робіт, послуг.

Відповідно до територіального розміщення дебіторів доцільно виділити дебіторську заборгованість за розрахунками з *вітчизняними контрагентами* та дебіторську заборгованість за розрахунками з *іноземними контрагентами*. Якщо у цьому є економічна необхідність, то деталізувати таку дебіторську заборгованість можна у розрізі країн, регіонів, міст, контрагентів тощо.

Довгострокова дебіторська заборгованість поділяється на:

- заборгованість за майно, передане у фінансову оренду;
- заборгованість, забезпеченою довгостроковими векселями;
- інша довгострокова заборгованість (наприклад, за розрахунками з працівниками за виданими довгостроковими позиками тощо).

В основу класифікації дебіторської заборгованості можна покласти також розподіл дебіторської заборгованості залежно від цільових груп боржників. При цьому використовуються маркетингові підходи, які ґрунтуються на вивченні поведінки споживачів. Облік різних причин неплатежів і реальних можливостей суб'єктів господарювання оплати виниклих боргів вирішується на основі облікових даних про платежі і заборгованості. Одним з таких методів є метод АВС-аналізу, суть якого полягає у розподілі боржників підприємства у певному співвідношенні (наприклад – 75:20:5 чи 80:15:5) на 3 групи:

- *група А* – найбільш важливі дебітори, на яких доводиться 80% дебіторській заборгованості та які заслуговують підвищеного контролю;
- *група В* – дебітори середньої важливості, на яких в сумі доводиться 15% дебіторській заборгованості та які вимагають нечастої уваги;
- *група С* – маловажні дебітори, на яких доводиться 5% всій дебіторській заборгованості підприємства.

Умовно всю дебіторську заборгованість можна поділити на два види:

- *допустима заборгованість* – наслідком недоліків в господарській діяльності і виникає в результаті застосування форм розрахунків за товари і послуги;
- *невиправдана заборгованість* виникає внаслідок недоліків в роботі підприємства, наприклад, при виявленні недостач, розкрадань ТМЦ і грошових коштів.

Поділ дебіторської заборгованості на ці два види набуває великого значення в управлінні і знаходить своє відображення в обліку. Таке групування дає можливість прослідкувати порушення фінансово-розрахункової дисципліни та виявити їх причини, серед яких можуть бути: неякісна робота контрагента (відсутність коштів у покупця, незадовільна організація роботи його

бухгалтерії) чи неякісна робота підприємства-постачальника (порушення договорів поставки) тощо.

Таким чином, детальну класифікацію дебіторської заборгованості підприємства для цілей обліку можна представити у такому вигляді (рис. 3.2).

3.2. Визнання та оцінка дебіторської заборгованості

Дебіторська заборгованість визнається активом в обліку та звітності, якщо вона відповідає двом критеріям: по-перше, існує ймовірність отримання підприємством майбутніх економічних вигод, пов'язаних з дебіторською заборгованістю, по-друге, може бути достовірно визначена її сума.

Поточна дебіторська заборгованість за продукцію, товари, роботи, послуги визнається активом одночасно з визнанням доходу від реалізації продукції, товарів, робіт і послуг.

Таким чином, для визнання такої дебіторської заборгованості необхідним є дотримання наведених нижче критеріїв визнання доходу від реалізації, визначених п. 8 П(С)БО-15 «Дохід» [7]:

- покупцеві передані ризики й вигоди, пов'язані з правом власності на продукцію, товари, роботи, послуги;
- підприємство не здійснює надалі управління та контроль за реалізованою продукцією, товарами, роботами, послугами;
- сума доходу може бути достовірно визначена;
- є впевненість, що у результаті операції відбудеться збільшення економічних вигод підприємства, а витрати, пов'язані з цією операцією, можуть бути достовірно визначені.

Оцінка моменту, на який підприємство передає покупцеві ризики і вигоди, пов'язані з правом власності на продукцію, вимагає вивчення договору між підприємством і покупцем, а також обставин операції. Договір постачання визначає умови переходу ризиків знищення чи пошкодження продукції і вигод, пов'язаних з правом власності, та інші умови операції на підставі ІНКОТЕРМС.

Рис. 3.2. Класифікація дебіторської заборгованості

Сума доходу від реалізації продукції, товарів, робіт, послуг, яка виникає в результаті операції, також визнається договором між підприємством і покупцем, Ця сума вимірюється за справедливою вартістю компенсації, яка була отримана або підлягає отриманню.

Слід зазначити, що відповідно до П(С)БО-19 «Об'єднання підприємств» справедлива вартість визначається як сума, за якою можна продати актив або оплатити зобов'язання за звичайних умов на певну дату [9].

В більшості випадків дохід від реалізації продукції, товарів, робіт, послуг обчислюється по номінальній сумі отриманої компенсації (сумі грошових коштів або їх еквівалентів, витраченою у момент придбання), яка отримана або підлягає отриманню і істотно не відрізняється від її справедливої вартості.

Отже, первинна вартість дебіторської заборгованості за реалізовану продукцію (товари) наближена до її справедливої вартості, а різниця, що виникає між ними, незначна.

Разом з тим в окремих випадках сума доходу може не співпадати із справедливою вартістю реалізованої продукції, товарів, робіт, послуг. Так, якщо продукція (товари) реалізовані з торговою знижкою або із знижкою з обсягу, дохід визначається по найменшій сумі, ніж справедлива вартість. Дохід від реалізації продукції (товарів) зменшується також на суму повернених товарів від покупців.

Виходячи з цього, первинна вартість дебіторської заборгованості за реалізовану продукцію (товари) залежатиме від:

- надання покупцеві торгової знижки або знижок з обсягу до дати реалізації;
- надання покупцеві знижок після реалізації;
- повернення товарів від покупців.

У разі відстрочення платежу за продукцію, товари, роботи, послуги з утворенням від цього різниці між справедливою вартістю дебіторської заборгованості та номінальною сумою грошових коштів та/або їх еквівалентів, що підлягають отриманню за продукцію, товари, роботи, послуги, така різниця

визнається дебіторською заборгованістю за нарахованими доходами (процентами) у періоді її нарахування.

Частина довгострокової дебіторської заборгованості, яка підлягає погашенню протягом дванадцяти місяців з дати балансу, відображається на ту саму дату в складі поточної дебіторської заборгованості.

Для обліку сум дебіторської заборгованості застосовується декілька видів оцінок.

1. *Дисконтована (теперішня) вартість майбутніх платежів, що очікуються для погашення цієї заборгованості.* Така оцінка застосовується орендодавцями для відображення платежів за договорами фінансової оренди. Інакше кажучи, сума майбутніх платежів, що очікуються для погашення заборгованості, повинна відображатися в сумі чистих інвестицій в оренду, що дорівнює загальній сумі мінімальних орендних платежів і негарантованої ліквідаційної вартості за вирахуванням незаробленого фінансового доходу. Така оцінка досить широко застосовується у міжнародній практиці.

Довгострокова дебіторська заборгованість, на яку нараховуються відсотки, також оцінюється за теперішньою вартістю. Порядок визначення теперішньої вартості залежить від виду заборгованості та умов її погашення.

2. *Чиста реалізаційна вартість.* Така оцінка застосовується для поточної дебіторської заборгованості за продукцію, товари, роботи і послуги, яка є фінансовим активом (крім придбаної заборгованості та заборгованості, призначеної для продажу). Сутність оцінки за чистою реалізаційною вартістю полягає в наступному.

Підприємство, відвантажуючи продукцію (товари), виконуючи роботи або надаючи послуги, не завжди отримує оплату від покупців і замовників негайно. Воно змушене йти на певний ризик для того, щоб збільшити обсяг своєї реалізації у сучасних умовах конкуренції. По суті, підприємство надає своїм покупцям комерційний кредит. За таких умов завжди залишається ймовірність того, що оплата від покупця взагалі не надійде. У той же час відповідно до принципу нарахування у бухгалтерському обліку в момент

відвантаження продукції (товарів), виконання робіт або надання послуг підприємство повинне визнати дохід від їх реалізації. У дохід включаються також борги, що, імовірно, ніколи не будуть оплачені. Це призводить до того, що реальний дохід, який отримає підприємство в майбутньому, необґрунтовано завищається на суму зазначених боргів. Тому при визнанні доходу від реалізації його необхідно зменшити на суму сумнівних боргів. Цього також вимагає і принцип обачності, згідно з яким завищувати доходи не дозволяється.

Для визначення чистої реалізаційної вартості на дату балансу обчислюється величина резерву сумнівних боргів. Згідно п. 8 П(С)БО-10 величина сумнівних боргів може визначатися одним із таких методів:

- виходячи з платоспроможності окремих дебіторів;
- виходячи з питомої ваги безнадійних боргів у чистому доході від реалізації продукції, товарів, робіт, послуг на умовах наступної оплати;
- на основі класифікації дебіторської заборгованості [6].

Класифікація дебіторської заборгованості здійснюється групуванням дебіторської заборгованості за строками її непогашення із встановленням коефіцієнта сумнівності для кожної групи.

Коефіцієнт сумнівності встановлюється підприємством самостійно, виходячи з фактичної суми безнадійної дебіторської заборгованості за попередні звітні періоди. Коефіцієнт сумнівності, як правило, зростає зі збільшенням строків непогашення дебіторської заборгованості підприємства. При цьому величина резерву сумнівних боргів визначається як сума добутоків поточної дебіторської заборгованості відповідної групи та коефіцієнта сумнівності відповідної групи.

Таким чином, поточна дебіторська заборгованість за продукцію, товари, роботи і послуги в момент визнання її активом збільшує дохід від реалізації та оцінюється за первинною вартістю. Але слід пам'ятати, що на дату балансу її сума повинна бути зменшена на величину резерву сумнівних боргів.

Наглядно це наведено на рис. 3.3.

До підсумку балансу заборгованість включається за чистою

реалізаційною вартістю, що являє собою різницю між первісною вартістю поточної дебіторської заборгованості і сумою резерву сумнівних боргів.

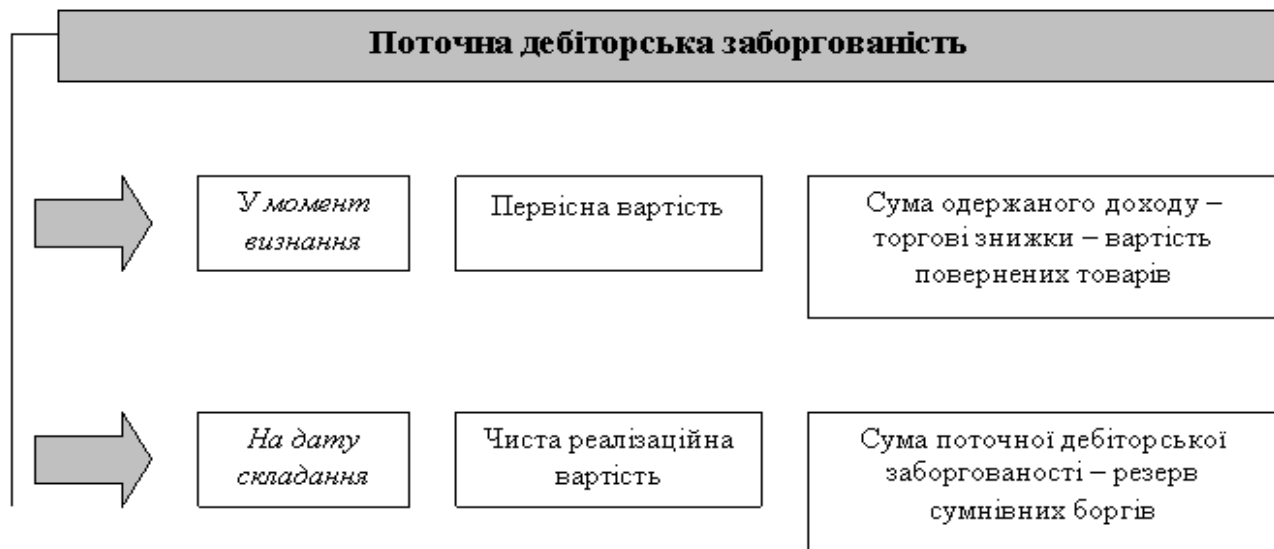

Рис. 3.3. Визнання поточної дебіторської заборгованості

Поточна дебіторська заборгованість, щодо якої створення резерву сумнівних боргів не передбачено, у разі визнання її безнадійною списується з балансу з відображенням у складі інших операційних витрат.

3. *Первісна вартість.* Оцінка за первісною вартістю застосовується для всіх видів довгострокової і поточної дебіторської заборгованості, які не є заборгованістю за продукцію, товари, роботи чи послуги, або очікуваними платежами за договорами фінансової оренди. Для цих видів заборгованості резерв сумнівних боргів не створюється.

Поточна дебіторська заборгованість за продукцію, товари, роботи, послуги лише у момент свого виникнення оцінюється за первинною вартістю, яка визначається угодою між продавцем та покупцем як справедлива вартість компенсації реалізованих активів, робіт, послуг, що підлягає отриманню.

4. *Номінальна вартість.* За такою вартістю в обліку та фінансовій звітності відображається дебіторська заборгованість, забезпечена вексями.

У міжнародній практиці оцінка дебіторської заборгованості здійснюється на дату її виникнення, дату погашення або на дату складання балансу. Причому

на дату виникнення вона відображається за сумою виставленого рахунку або за сумою, зменшеною на величину знижки, на дату погашення – за сумою з урахуванням знижки (оплата в період дії знижки), на дату складання балансу – за сумою, скоригованою на знижку.

Таким чином, практичне застосування наведеного порядку визнання, оцінки і розгорнутої класифікації дебіторської заборгованості лежить в основі успішної організації її синтетичного та аналітичного обліку на підприємстві і дозволяє суттєво розширити інформаційні можливості процесу прийняття управлінських рішень.

3.3. Облік дебіторської заборгованості

Для узагальнення інформації про поточну та довгострокову дебіторську заборгованість підприємства в обліку використовуються рахунки 1 класу «Необоротні активи» та 3 класу «Кошти розрахунки та інші активи» (табл. 3.1).

Таблиця 3.1

Рахунки обліку дебіторської заборгованості у вітчизняній та зарубіжній практиці

В українській практиці		У зарубіжній практиці
Рахунок	Призначення рахунку	
18 «Довгострокова дебіторська заборгованість та інші необоротні активи»	Облік дебіторської заборгованості фізичних та юридичних осіб, яка не виникає в ході нормального операційного циклу та буде погашена після 12 місяців з дати балансу	<ul style="list-style-type: none"> • «Рахунки до отримання» • «Знижки за оплату в строк» • «Втрачені знижки за оплату в строк» • «Витрати на сумнівну заборгованість» • «Резерв сумнівних боргів»
34 «Короткострокові векселі одержані»	Облік заборгованості покупців, замовників та інших дебіторів за відвантажену продукцію (товари), виконані роботи, надані послуги та за іншими операціями, яка забезпечена векселями	
36 «Розрахунки з покупцями та замовниками»	Облік розрахунків з покупцями та замовниками за відвантажену продукцію, товари, виконані роботи й послуги, крім заборгованості, яка забезпечена векселем, а також узагальнення інформації про розрахунки з учасниками ПФГ	
37 «Розрахунки з різними дебіторами»	Облік розрахунків за поточною дебіторською заборгованістю з різними дебіторами за авансами виданими, за претензіями, за відшкодуванням завданих збитків тощо	
38 «Резерв сумнівних боргів»	Облік резервів за сумівною дебіторською заборгованістю, щодо якої є ризик неповернення	

3.3.1. Облік поточної дебіторської заборгованості

3.3.1.1. Облік дебіторської заборгованості за продукцію, товари, роботи, послуги

Дебіторська заборгованість за продукцію, товари, роботи, послуги виникає, коли підприємство реалізує їх у кредит, тобто з відстрочкою платежу. Для бухгалтерського обліку такої дебіторської заборгованості використовується активний рахунок 36 «Розрахунки з покупцями та замовниками», який має три субрахунки:

361 «Розрахунки з вітчизняними покупцями»;

362 «Розрахунки з іноземними покупцями»;

363 «Розрахунки з учасниками ПФГ».

За дебетом рахунку 36 «Розрахунки з покупцями та замовниками» відображається продажна вартість реалізованої продукції, товарів, виконаних робіт, наданих послуг (у тому числі на виконання бартерних контрактів), яка включає податок на додану вартість, акцизи та інші податки, збори (обов'язкові платежі), що підлягають перерахуванню до бюджетів та позабюджетних фондів та включені у вартість реалізації, за кредитом – сума платежів, які надійшли на рахунки підприємства в банківських установах, у касу та інші види розрахунків. Сальдо рахунку показує заборгованість покупців та замовників за одержані продукцію (роботи, послуги) і відображається у балансі за рядком 1125.

Зазвичай рахунок 36 «Розрахунки з покупцями та замовниками» використовується для обліку поточної дебіторської заборгованості за розрахункам за продукцію, товари, роботи, послуги, не забезпечену векселями та виникаючу у ході основної діяльності підприємства. Планом рахунків не рекомендовано відображати на рахунку 36 «Розрахунки з покупцями та замовниками» аванси та передоплати, заборгованість по іншій операційній, фінансовій, інвестиційній діяльності. Для цих цілей передбачені відповідні рахунки – 681 «Аванси отримані» та 371 «Аванси видані».

Основним правовим документом для здійснення реалізації продукції (товарів) є договір купівлі-продажу, в якому містяться дані про терміни й умови постачання, вимоги до якості товару, умови розрахунків, відповідальність сторін за невиконання умов договору тощо. При разових постачаннях або відпустці товарів в незначній кількості реалізація товарів може здійснюватися без укладення письмового договору, а на підставі виписаних рахунків-фактур.

При реалізації продукції (товарів), робіт, послуг виписується відповідний первинний документ. До первинних документів, що засвідчують виникнення дебіторської заборгованості покупців та замовників, належать накладні, видаткові накладні, рахунки-фактури, рахунки, акти прийому виконаних робіт (послуг), податкові накладні, товарно-транспортні накладні, товарні накладні, декларації митної вартості тощо.

До первинних документів, що засвідчують погашення заборгованості, належать виписки банку, платіжні доручення, прибуткові касові ордери, акти виконаних робіт, послуг тощо.

Побудова аналітичного обліку на рахунку 36 «Розрахунки з покупцями та замовниками» повинна забезпечити отримання даних про заборгованість, строк сплати по якій ще не настав, а також заборгованість, не сплачену в строк. Аналітичний облік розрахунків з покупцями та замовниками ведеться за кожним покупцем чи замовником, за кожним пред'явленим до сплати документом, а також за строками погашення заборгованості. На субрахунку 362 «Розрахунки з іноземними покупцями», крім того, аналітичний облік ведеться в гривнях та валюті, обумовленій договором.

Регістром аналітичного обліку розрахунків з покупцями та замовниками є відомість № 3.1, а синтетичного обліку – журнал № 3.

Типова кореспонденція рахунку 36 «Розрахунки з покупцями та замовниками» наведена у табл. 3.2.

**Кореспонденція рахунків з обліку розрахунків
з покупцями та замовниками**

№ п/п	Зміст господарської операції	Бухгалтерська проводка	
		Дебет	Кредит
1	Реалізована готова продукція (товари, роботи, послуги) покупцям за договірними цінами	36	701 (702, 703)
2	Відображено податкове зобов'язання з ПДВ	701 (702, 703)	641
3	Надійшла оплата від покупців та замовників на поточний рахунок чи в касу	311 (301)	36
4	Визнання різниці між справедливою вартістю заборгованості і номінальною сумою грошових коштів та/або їх еквівалентів, які підлягають отриманню за продукцію (роботи, послуги)	373	701 (702, 703)
5	Проведено взаємозалік заборгованості за отриманим раніше авансом	681	36
6	Проведено взаємозалік заборгованості при бартері	63 (685)	36
7	Списана безнадійна дебіторська заборгованість за товари, роботи, послуги за рахунок резерву сумнівних боргів	38	36
8	Списана безнадійна дебіторська заборгованість за товари, роботи, послуги, по якій не створювався резерв сумнівних боргів	944	36
9	Списана сума безнадійної дебіторської заборгованості, яка перевищує розмір створеного резерву сумнівних боргів	944	36
10	Відображено відновлення в обліку дебіторської заборгованості, раніше списаної за рахунок резерву сумнівних боргів, у випадку поновлення платоспроможності дебіторів	36	716
11	Відображена операційна курсова різниця при перерахунку товарної дебіторської заборгованості: – при зростанні валютного курсу – при падінні валютного курсу	362 945	714 362
12	Отриманий вексель у рахунок погашення заборгованості покупців за товари, роботи, послуги	34, 182	36

3.3.1.2. Облік дебіторської заборгованості за розрахунками

У процесі діяльності підприємства виникає поточна дебіторська заборгованість, не пов'язана з реалізацією продукції, товарів, робіт, послуг. Для обліку такої заборгованості передбачений рахунок 37 «Розрахунки з різними дебіторами», який має 7 субрахунків, характеристика яких наведена у табл. 3.3.

Характеристика рахунків з обліку іншої поточної дебіторської заборгованості

Код рахунку	Назва рахунку	Призначення рахунку	Первинний документ
371	Розрахунки за виданими авансами	Облік авансів, наданих іншим підприємствам	Платіжне доручення, виписка банку
372	Розрахунки з підзвітними особами	Облік розрахунків з підзвітними особами. Сальдо субрахунку може бути як дебетовим, так і кредитовим	Авансовий звіт з доданими виправдовуючими документами, довідки бухгалтерії, прибуткові та видаткові касові ордери, виписки банку тощо
373	Розрахунки за нарахованими доходами	Облік нарахованих дивідендів, відсотків, роялті тощо, які підлягають отриманню	Довідка та розрахунок бухгалтерії, прибуткові касові ордери, виписки банку
374	Розрахунки за претензіями	Облік розрахунків за претензіями, які пред'явлені контрагентам, а також за пред'явленими визнаними штрафами, пенею, неустойками	Претензія, комерційні акти, акт приймання вантажу, рішення судових органів, письмова згода постачальника на претензію, виписка банку
375	Розрахунки за відшкодуванням завданих збитків	Облік розрахунків за відшкодуванням підприємству завданих збитків у результаті нестач і втрат від псування цінностей, нестач та розкрадання грошових коштів, якщо винуватця виявлено	Протокол інвентаризаційної комісії, наказ керівника, документи, що підтверджують виникнення та погашення матеріальної шкоди, інвентаризаційні описи та звіральні відомості, акти про брак, відомості на утримання збитків з винуватців із зарплати, дозволи керівництва про списання заборгованості тощо
376	Розрахунки за позиками членам кредитних спілок	Облік розрахунків за позиками членам кредитних спілок у кредитних спілках	Договір між членами кредитних спілок, викатко-вий касовий ордер, платіжні доручення, накладна
377	Розрахунки з іншими дебіторами	Облік розрахунків за іншими операціями, зокрема розрахунки за операціями, пов'язаними із здійсненням спільної діяльності (без створення юридичної особи), усі види розрахунків з працівниками (крім розрахунків з оплати праці та з підзвітними особами), інші розрахунки	Прибутковий та видатковий касові ордери, акти виконаних робіт (послуг), прибуткові ордери, рахунок, накладна, виписка банку, розрахунково-платіжні відомості

За дебетом рахунку 37 «Розрахунки з різними дебіторами» відображається виникнення дебіторської заборгованості, за кредитом – її погашення чи списання, сальдо означає наявність заборгованості дебіторів на початок чи кінець місяця.

Аналітичний облік розрахунків з різними дебіторами ведеться за кожним дебітором, за видами заборгованості, термінами її виникнення та погашення, за позиками членам кредитних спілок – у розрізі членів спілки. Регістром аналітичного обліку розрахунків з іншими дебіторами є відомість № 3.2, а синтетичного обліку – журнал № 3.

Основна кореспонденція рахунків з обліку розрахунків з іншими дебіторами наведена у табл. 3.4.

Таблиця 3.4

Відображення операцій з обліку іншої поточної дебіторської заборгованості

№ п/п	Зміст господарської операції	Бухгалтерська проводка	
		Дебет	Кредит
Облік розрахунків з авансів виданих			
1	Перерахований постачальникам та підрядникам аванс за виробничі запаси, товари, роботи, послуги з каси (поточного рахунку). Відображений податковий кредит з ПДВ	371 641	311 (301) 644
2	Проведений взаємозалік заборгованості з виданого раніше авансу	63 (685)	371
3	Повернутий виданий раніше аванс	311 (301)	371
Облік розрахунків з підзвітними особами			
4	Відображено видачу авансу, виданого працівнику на відрядження або на господарські потреби	372	301 (311)
5	Видані під звіт грошові документи	372	30
6	Придбано підзвітною особою виробничі запаси, МШП, товари	20, 22, 28	372
7	Відображений податковий кредит з ПДВ	641	372
8	Наданий авансовий звіт підзвітної особи про фактично проведених відрядженнях, господарських витратах тощо	91, 92, 93, 94	372
9	Наданий авансовий звіт підзвітної особи про сплату періодичних видань на майбутній період	39	372
10	Повернутий залишок невикористаної підзвітною особою суми в касу чи на поточний рахунок	301 (311)	372
11	Відображено перевитрачання підзвітною особою сум понад встановленої норми	949	372
Облік розрахунків з нарахованих доходів			
12	Нараховані доходи у вигляді дивідендів по акціям, що належать підприємству	373	731
13	Нараховані доходи у вигляді процентів на залишки грошових коштів у банку	373	719

Продовження таблиці 3.4

14	Нараховані доходи у вигляді процентів по облігаціям, депозитам; позикам, наданим іншим підприємствам; переданим у фінансову оренду необоротним активам тощо	373	732
15	Нараховані інші фінансові доходи (наприклад, роялті)	373	733
16	Отримані фінансові доходи на поточний рахунок чи в касу	311 (301)	373
17	Виплачені дивіденди акціями	373	14
Облік розрахунків за претензіями			
18	Пред'явлена претензія постачальникам, транспортним організаціям за порушення умов договорів тощо	374	63 (685)
19	Пред'явлена претензія постачальникам із-за браку	374	24
20	Пред'явлена претензія банку по помилково списаним грошовим коштам з поточного рахунку	311	374
21	Отримано грошові кошти в рахунок погашення заборгованості за претензію	301 (311)	374
22	Задоволена претензія шляхом додаткового постачання ТМЦ, що не надійшли раніше	20, 22, 28	374
23	Відображена сума претензій для погашення довгострокової дебіторської заборгованості при зверненні до суду	374	18
Облік розрахунків за відшкодуванням завданих збитків			
24	Віднесено на винну особу фактичну недостачу, що підлягає відшкодуванню	375	716
25	Списана нестача грошей у касі у нарахування винуватцю	375	301
26	Віднесена сума втрат по браку на винуватця	375	24
27	Проведені утримання із зарплати по заподіяним збиткам	661	375
28	Внесена готівка в касу чи на поточний рахунок в погашення заборгованості винуватця	301 (311)	375
29	Списана на витрати безнадійна дебіторська заборгованість винуватця при закінченні строку позовної давнини	944	375
Облік розрахунків з іншими дебіторами			
30	Нараховані доходи від передачі активів в операційну оренду	377	713
31	– Видана позика працівникам підприємства – Надана тимчасова фінансова допомога іншим організаціям	377	301 (311)
32	Переведена у склад поточної довгострокова дебіторська заборгованість, коли до строку її погашення залишилося менше 12 місяців	377	18
33	Відображений дохід від реалізації оборотних активів (виробничих запасів, МШП тощо)	377	712
34	Передані ТМЦ чи грошові кошти у спільну діяльність	377	20, 22, 26, 28, 301, 311
35	Відображено зарахування заборгованостей: – при бартері – раніше отриманого авансу	631 681	377 377
36	Проведені утримання з зарплати працівників у погашення заборгованості з позики, за товари в кредит, за виконавчими листами	661	377
37	Внесено гроші в касу (поточний рахунок) працівниками в погашення заборгованості з позики, за товари в кредит	301 (311)	377
38	Отримані грошові кошти від продажу оборотних активів	311 (301)	377

3.3.2. Облік довгострокової дебіторської заборгованості

До довгострокової дебіторської заборгованості відноситься:

- заборгованість орендаря за фінансовою орендою, яка відображається в балансі орендодавця;
- заборгованість з наданих позик іншим підприємствам;
- заборгованість з наданих позик фізичним особам;
- заборгованість, що виникає при надзвичайних подіях – пожежі, повені, крадіжках тощо.

Для обліку довгострокової дебіторської заборгованості передбачено рахунок 18 «Довгострокова дебіторська заборгованість та інші необоротні активи». Він містить субрахунки, на яких відображається довгострокова дебіторська заборгованість, зокрема:

181 «Заборгованість за майно, що передано у фінансову оренду»;

182 «Довгострокові векселі одержані»;

183 «Інша дебіторська заборгованість».

За дебетом відповідних субрахунків рахунку 18 відображається виникнення (збільшення) довгострокової дебіторської заборгованості, за кредитом – її погашення (списання). Сальдо на рахунку 18 означає наявність довгострокової дебіторської заборгованості на початок чи кінець місяця і відображається у балансі за рядком 1040.

На субрахунку 181 «Заборгованість за майно, що передано у фінансову оренду» відображаються чисті інвестиції орендодавця у фінансову оренду активів.

На субрахунку 182 «Довгострокові векселі одержані» ведеться облік веселів, одержаних у забезпечення довгострокової дебіторської заборгованості підприємства.

Субрахунок 183 «Інша дебіторська заборгованість» призначений для обліку довгострокової дебіторської заборгованості, яка не відображається на інших субрахунках рахунку 18 «Довгострокова дебіторська заборгованість та

інші необоротні активи», зокрема розрахунки з працівниками за виданими довгостроковими позиками тощо, інші види розрахунків.

Нарахування заборгованості з фінансової оренди здійснюється на підставі договору оренди, акту приймання-передачі основних засобів, переведення довгострокової заборгованості до складу поточної – на підставі довідок бухгалтерії. Відображення на рахунках бухгалтерському обліку довгострокових векселів одержаних проводиться на підставі векселя, акту приймання – передачі векселя, прибуткового касового ордера, виписок банку тощо.

Видача позик підприємством може проводитись, якщо вона передбачена статутом або іншим аналогічним документом підприємства та при наявності оформлених належним чином документів. Видача позики повинна бути оформлена договором в письмовій формі. Обов'язковими елементами договору повинні бути: предмет договору, розмір та порядок видачі позики, термін, на який вона видається, порядок погашення, відповідальність сторін та юридичні реквізити сторін.

Видача позик здійснюється як готівкою, так і шляхом безготівкових перерахувань, згідно із заявою працівника. Максимальний розмір позики для одного працівника законодавством не обмежується. Позика може видаватись на будь-який термін. Повернення позики може визначатись числом місяців або календарним періодом. Якщо термін повернення не встановлюється або визначається моментом вимоги, то в цьому випадку працівник повинен повернути гроші в 7-денний термін з дня пред'явлення вимоги.

Аналітичний облік довгострокової дебіторської заборгованості ведеться з кожним дебітором, за видами заборгованості, термінами її виникнення та погашення.

Синтетичний облік за рахунком 18 «Довгострокова дебіторська заборгованість та інші необоротні активи» здійснюється у журналі № 4, розділ № 2.

Основні бухгалтерські проводки з обліку довгострокової заборгованості наведені у табл. 3.5.

Кореспонденція рахунків з обліку довгострокової дебіторської заборгованості

№ п/п	Зміст господарської операції	Бухгалтерська проводка	
		Дебет	Кредит
1	Видано довгострокову позику працівнику підприємства з каси (з поточного рахунку)	183	301 (311)
2	Передані у фінансову оренду основні засоби, нематеріальні активи та інші необоротні матеріальні активи	181	746 (719, 712)
3	Надана фінансова допомога іншим підприємствам, строком погашення більше 12 місяців	183	31
4	Отриманий довгостроковий вексель в оплату за реалізовані основні засоби, продукцію, роботи, послуги	182	36, 37
5	Переведена у склад поточної довгострокова дебіторська заборгованість, коли до її погашення залишається менш ніж 12 місяців	377	18
6	Включена до складу поточної дебіторська заборгованість орендаря за об'єкт фінансової оренди за звітний рік	377	181
7	Погашена довгострокова дебіторська заборгованість достроково	311 (301)	377
8	Списана довгострокова безнадійна заборгованість дебіторів	977	18
9	Відображена сума претензій для погашення довгострокової дебіторської заборгованості при зверненні до суду	374	18
10	Погашено працівником довгострокову позику основними засобами за домовленістю сторін	10	183
11	Утримано із заробітної плати працівника неповернуту довгострокову позику	66	183
12	Погашено неповернуту частину безпроцентної позики за рахунок прибутку підприємства	443	183

3.3.3. Облік сумнівних та безнадійних боргів дебіторів

У залежності від платоспроможності дебіторів можуть мати місце (п. 4 ПСБО-10):

- сумнівні борги – поточна дебіторська заборгованість за продукцію, товари, роботи, послуги, відносно якої існує невпевненість у погашенні її боржником.
- безнадійні борги – поточна дебіторська заборгованість, відносно якої існує впевненість у її непогашенні боржником або за якою минув строк позивної давнини. Наявність безнадійного боргу обумовлює втрату доходу та зменшення прибутку.

Будь-яка заборгованість, як довгострокова, так і поточна, у якийсь момент може бути визнана підприємством безнадійною. Для того, щоб визнати в бухгалтерському обліку дебіторську заборгованість безнадійною, не потрібно документального підтвердження. Досить, щоб була виконана одна з умов:

- закінчився строк позовної давності (3 роки);
- існувала впевненість у тому, що боржник не погасить свою заборгованість (оголошений банкрутом).

Безнадійна дебіторська заборгованість за продукцію, товари, роботи або послуги списується в момент її визнання за рахунок резерву сумнівних боргів, який формується на дату балансу на підставі даних бухгалтерського обліку минулих звітних періодів. При створенні резерву сумнівних боргів збільшуються інші витрати операційної діяльності, а списання безнадійної заборгованості відбувається не за рахунок зменшення раніше нарахованого доходу, а за рахунок зменшення резерву сумнівних боргів. У разі недостатності суми нарахованого резерву сумнівних боргів безнадійна дебіторська заборгованість послуги списується з активів на інші операційні витрати (944 «Сумнівні і безнадійні борги» рахунку 94 «Інші витрати операційної діяльності»). Сума відшкодування раніше списаної безнадійної дебіторської заборгованості включається до складу інших операційних доходів.

При списанні дебіторської заборгованості, що утворилася не в результаті відвантаження товарів, виконання робіт, надання послуг, застосовується метод прямого списання сум такої заборгованості на витрати періоду.

Після списання безнадійної дебіторської заборгованості підприємство зобов'язане враховувати її суму на забалансовому рахунку протягом не менше трьох років для спостереження за можливістю її стягнення у випадках зміни майнового стану боржника. Для обліку сум списаної заборгованості застосовується субрахунок 071 «Списана дебіторська заборгованість» забалансового рахунка 07 «Списані активи». Якщо протягом трьох років заборгованість не буде відшкодована боржником, слід остаточно списати її суму із забалансового рахунка.

Резерв сумнівних боргів формується підприємством на дату балансу. За рахунок створеного резерву будуть списуватися безнадійні борги наступного року. У міжнародній практиці існують 2 метода списання безнадійних боргів:

1. Метод прямого списання. Згідно цього методу безнадійний борг відображається на рахунках у той період, коли вірогідно відомо, що рахунок не буде оплачений. Попередня оцінка безнадійних боргів не здійснюється. Цей метод є простим у використанні, але має певні недоліки: не може бути застосований у бухгалтерському обліку України, оскільки він порушує принцип відповідності доходу витратам періоду, робить неможливим відображення дебіторської заборгованості у Балансі за чистої вартістю реалізації і є достатньо складним при визначенні моменту часу, коли дебіторську заборгованість можна вважати безнадійною.

2. Метод нарахування резерву. Саме цей метод був запозичений ПСБО-10 «Дебіторська заборгованість» у міжнародних стандартах. Згідно тому оцінка очікуваної величини безнадійних боргів здійснюється на основі загальної дебіторської заборгованості з використанням двох підходів:

- виходячи з даних «Звіту о прибутках та збитках» (в Україні – «Звіту про фінансові результати» («Звіту про сукупний дохід»));
- виходячи з даних «Балансу».

В першому випадку пріоритет віддається дотриманню принципу відповідності, а в другому – принципу обачності. Згідно ПСБО-10 в Україні облік безнадійної бухгалтерської заборгованості, пов'язаної з реалізацією товарів, робіт, послуг, здійснюється методом створення резерву сумнівних боргів на підставі даних Балансу, між тим закордонні компанії більш користуються оцінкою на основі загальної величини продажу (другий підхід).

Як ми вже зазначали, згідно ПСБО-10 передбачено три способи розрахунку резерву сумнівних боргів:

- виходячи з платоспроможності окремих дебіторів;
- на основі класифікації дебіторської заборгованості;
- питомої ваги безнадійних боргів у чистому доході від реалізації товарів

(продукції, робіт, послуг) на умовах наступної оплати.

Базовий спосіб оцінки резерву сумнівних боргів стандартом не виділений, тому можна вважати, що всі вони є рівноправними – вибір робить підприємство при визначенні своєї облікової політики. Незалежно від способу величина резерву сумнівних боргів визначається як добуток суми дебіторської заборгованості за продукцію та коефіцієнту сумнівності. Різниця у способах полягає лише у тому, які суми дебіторської заборгованості беруть участь у розрахунку і як визначаються коефіцієнти сумнівності.

Коефіцієнт сумнівності показує частку дебіторської заборгованості за продукцію щодо повернення якої у підприємства є сумніви. Як правило, значення коефіцієнта сумнівності зростає зі збільшенням періоду прострочення платежу. Коефіцієнт сумнівності може застосовуватися і до дебіторської заборгованості, час оплати якої ще не настав, коли є на це підстави.

Перший спосіб – виходячи з платоспроможності окремих дебіторів – заснований на результатах аналітичного обліку дебіторської заборгованості по кожному дебітору. Якщо конкретний дебітор визнаний неплатоспроможним, то на суму його заборгованості слід збільшити резерв сумнівних боргів. Незважаючи на те що такий метод допустимий, при здійсненні підприємством досить великої кількості операцій краще використовувати другий метод формування резерву.

Для розрахунку коефіцієнта сумнівності (K_c) відповідної групи дебіторської заборгованості застосовується формула:

$$K_c = (\Sigma B_{zn} / \Sigma D_{zn}) / i, \text{ де:}$$

B_{zn} – фактично списана безнадійна дебіторська заборгованість відповідної групи за n -місяць у вибраному для спостереження періоді;

D_{zn} – дебіторська заборгованість відповідної групи на кінець n -місяця у вибраному для спостереження періоді;

i – кількість місяців у вибраному для спостереження періоді.

Другий спосіб є базовим і заснований на періодизації дебіторської заборгованості. Для того щоб скористатися цим методом, підприємству необхідно проаналізувати інформацію за декілька попередніх звітних періодів щодо виникнення безнадійної заборгованості за продукцію, товари, роботи або послуги. При цьому слід урахувувати те, коли кожна конкретна заборгованість стала безнадійною – до настання строків оплати за договором чи після того, як вона стала простроченою.

Метод визначення величини резерву сумнівних боргів по питомій вазі дозволяє забезпечити виконання принципу обачності шляхом щомісячного нарахування резерву сумнівних боргів, застосовуючи до чистого доходу звітного місяця коефіцієнт сумнівності дебіторської заборгованості, визначений з урахуванням визнаної безнадійною заборгованості за попередній рік. При цьому коефіцієнт сумнівності визначається за формулою:

$$K_c = \frac{\text{Сума визнаної безнадійної дебіторської заборгованості за продукцію, грн.}}{\text{Чистий дохід від реалізації продукції на умовах подальшої оплати, грн.}}$$

При дослідженні порядку визначення коефіцієнта сумнівності на основі платоспроможності окремих дебіторів оцінимо міжнародний та вітчизняний досвід:

- міжнародний досвід передбачає створення резерву відбувається на основі суми реалізації продукції, коефіцієнт сумнівності заборгованості визначається на основі аналізу даних суми реалізації та безнадійних боргів по конкретному підприємству, виходячи з даних попередніх періодів.
- вітчизняний досвід характеризується узгодженістю із податковим обліком. Згідно з ним резерв сумнівних боргів можливо створити, коли заборгованість не забезпечена гарантіями (векселями, заставами, угодами страхування); заборгованість не оплачується більше 30 днів з дати, яка обумовлена в угоді; підприємство подало заяву до суду про стягнення такої заборгованості.

Кожен із 2-х методів, передбачених ПСБО-10 має певні недоліки та переваги. А саме:

1. Розрахунок резерву методом класифікації дебіторської заборгованості є достатньо трудомістким, але заснований на фактичних даних, якими розпоряджається бухгалтерія. Коефіцієнт сумнівності розраховується по даним попередніх періодів; при цьому встає питання як його розрахувати ледь заснованим підприємствам. Цей коефіцієнт також ураховує заборгованості інших дебіторів та механічно розповсюджується на дебіторську заборгованість поточного року, а це може викликати сумніви щодо достовірності одержаного результату.

2. Розрахунок резерву сумнівних боргів, виходячи з платоспроможності окремих дебіторів, вирішає недоліки першого методу, але потребує наявності повної та достовірної інформації щодо фінансових становищ і ступенів платоспроможності дебіторів, отримання якої є достатньо важким в сучасних умовах. На дату складання фінансової звітності підприємство повинно провести аналіз платоспроможності по кожному з дебіторів та визначити по ним індивідуальний коефіцієнт сумнівності, згідно якого потім визначиться сума резерву по відповідній заборгованості. Загальну величину резерву сумнівних боргів по підприємству дасть сума резервів по кожному дебітору. Як бачимо, при цьому методі коефіцієнт сумнівності має досить суб'єктивний характер і, таким чином, степінь точності результату залежить ще й від досвіду та кваліфікації експерта.

3. Вірною є думка вчених про доцільність використання методу оцінки резерву сумнівних боргів згідно платоспроможності окремих дебіторів лише підприємствами, які мають обмежений круг постійних покупців, з якими налагоджені довірчі партнерські стосунки і, відносно фінансового становища яких, існує достовірна інформація. В інших випадках більш доцільним є використання методу, заснованого на класифікації дебіторської заборгованості [21, с. 6].

Однак, існують випадки, при яких резерв можна не створювати (рис. 3.4).

Для нарахування резерву використовується рахунок 38 «Резерв сумнівних боргів». Резерв сумнівних боргів коригує рахунок дебіторської заборгованості за товари, роботи, послуги до його чистої реалізаційної вартості і дозволяє підприємству показати, що відповідна сума не може бути стягнута з дебіторів. За кредитом рахунка 38 відображається створення резерву, а за дебетом – списання сумнівної заборгованості та безнадійних боргів. Аналітичний облік на рахунку 38 ведеться в розрізі боржників чи за строками непогашення заборгованості.

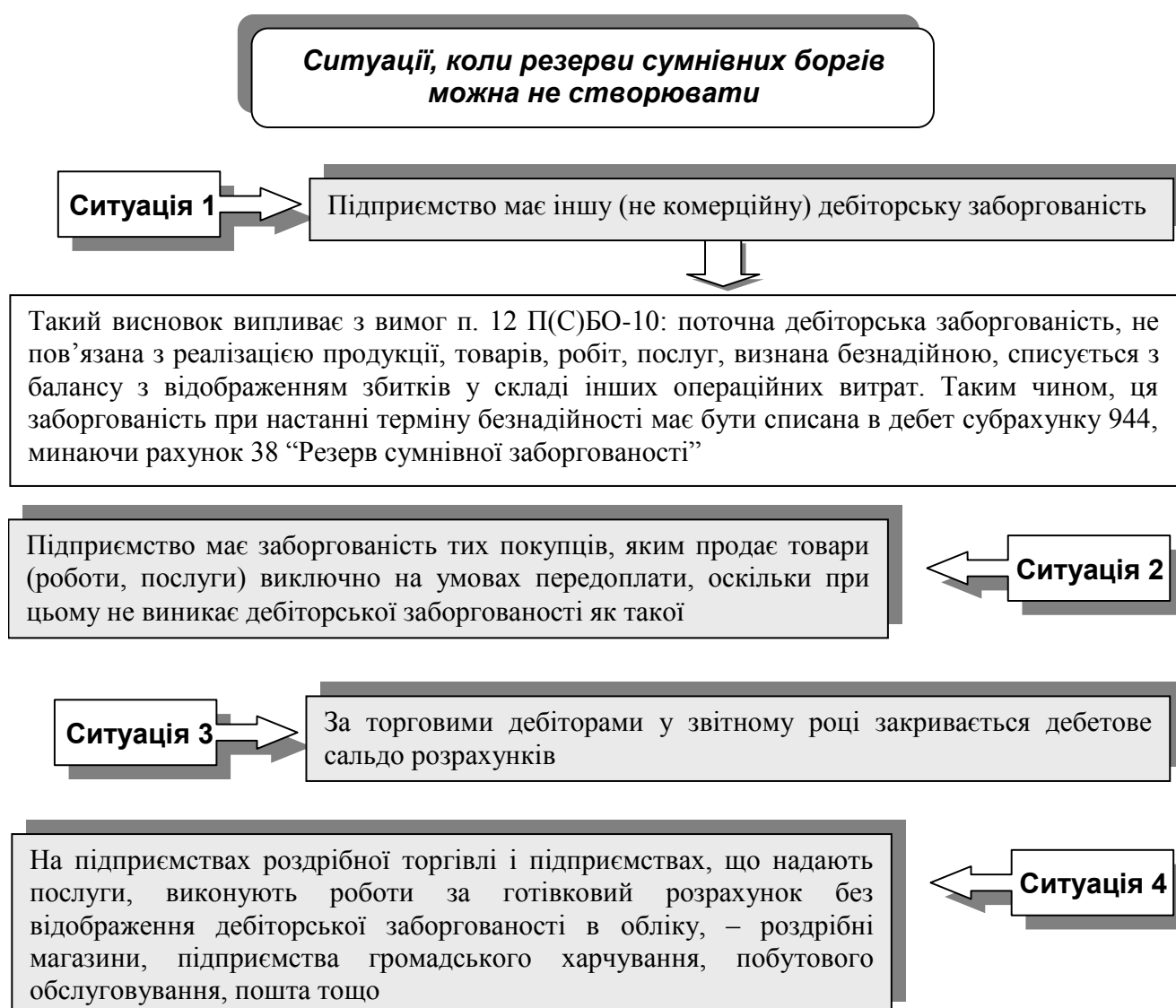

Рис. 3.4. Ситуації, при яких можна не створювати резерв сумнівних боргів [31, с. 11]

Операції з нарахування і використання резерву сумнівних боргів узагальнюються у журналі № 3.

Для того, щоб списати безнадійну заборгованість, необхідно правильно документально оформити дану операцію. Дебіторська заборгованість, по якій закінчився строк позовної давності, списується за рішенням керівника підприємства. Сьогодні законодавством не передбачена конкретна форма такого рішення. При використанні довільної форми, пропонуємо наступні обов'язкові реквізити:

- повна назва підприємства-дебітора із зазначенням його ідентифікаційного та індивідуального податкового коду, дати і причини виникнення заборгованості;
- повний перелік первинних документів, що підтверджують даний факт;
- дата прийняття рішення з обов'язковим зазначенням того, що ця заборгованість повинна обліковуватись не менше трьох років поза балансом (а можна і більше) з часу такого списання для нагляду за можливістю її справляння у випадку зміни майнового стану дебітора;
- підпис керівника і головного бухгалтера;
- печатка підприємства, установи.

Основні бухгалтерські записи з обліку безнадійної заборгованості та резерву сумнівних боргів наведена у табл. 3.6.

Таблиця 3.6

Типова кореспонденція рахунків з обліку безнадійної заборгованості та резерву сумнівних боргів

№ п/п	Зміст господарської операції	Бухгалтерська проводка	
		Дебет	Кредит
1	Нарахований резерв сумнівних боргів	944	38
2	Списана безнадійна дебіторська заборгованість за товари, роботи, послуги за рахунок резерву сумнівних боргів	38	36
3	У разі недостатності суми нарахованого резерву сумнівних боргів безнадійна сума заборгованості списана з активів на інші операційні витрати	944	36
4	Відображення дебіторської заборгованості за балансом	071	
5	Сума відшкодування раніше списаної дебіторської заборгованості включена до складу інших операційних доходів (при відновленні платоспроможності боржника)	36	716

Продовження таблиці 3.6

6	Сума дебіторської заборгованості списується з забалансового обліку		071
7	Погашення заборгованості боржником	301, 311	36
8	У випадку, коли резерв створюється під борг конкретного дебітора з урахуванням його платоспроможності, і потім заборгованість фактично погашається, списується сума створеного резерву	38	719
9	Списання поточної дебіторської заборгованості, не пов'язаної з реалізацією товарів, робіт, послуг, і визнаної безнадійною	944	37

3.4. Розкриття інформації про дебіторську заборгованість у фінансовій звітності

Дебіторська заборгованість за товари, роботи, послуги відображається у Балансі (Звіті про фінансовий стан) (форма № 1) по чистій вартості реалізації за рядком 1125 як розрахунковий показник – різниця між первісною вартістю та резервом сумнівних боргів.

Дебіторська заборгованість за розрахунками знаходиться своє відображення у рядках 1130-1135, інша поточна дебіторська заборгованість у рядку 1155, довгострокова дебіторська заборгованість – у рядку 1040 Балансу. Слід зазначити, що для відображення дебіторської заборгованості по розрахунках за нарахованими доходами та за внутрішніми розрахунками передбачено додаткові рядки 1140 та 1145 відповідно.

Нарахування резерву сумнівних боргів підприємства відображається у складі статті «Інші операційні витрати» (рядок 2180) у Звіті про фінансові результати (Звіту про сукупний дохід) (форма № 2).

Зміни в розмірах поточної дебіторської заборгованості відображаються у Звіті про рух грошових коштів підприємства (форма № 3н).

Згідно П(С)БО-10 у примітках до фінансової звітності (форма № 5) наводиться така інформація про дебіторську заборгованість:

1. Перелік дебіторів і суми довгострокової дебіторської заборгованості.
2. Перелік дебіторів і суми дебіторської заборгованості пов'язаних сторін,

з виділенням внутрішньо групового сальдо дебіторської заборгованості підприємства.

3. Склад і суми статті балансу «Інша дебіторська заборгованість».

4. Метод визначення величини резерву сумнівних боргів.

5. Сума поточної дебіторської заборгованості за продукцію, товари, роботи, послуги в розрізі її класифікації за строками непогашення.

6. Залишок резерву сумнівних боргів підприємства за кожною статтею поточної дебіторської заборгованості, його утворення та використання у звітному році.

3.5. Особливості обліку безнадійної дебіторської заборгованості підприємства для цілей оподаткування

У Податковому кодексі України (ПКУ) термін «безнадійна заборгованість» і причини її виникнення визначено пп. 14.1.11. Виходячи з цих критеріїв, ідеться про заборгованість, ймовірність стягнення якої втрачено через різні обставини, основними з яких є:

- строк позовної давності, що минув;
- недостатність майна фізичної особи, за умови, що дії кредитора, спрямовані на примусове стягнення майна боржника, не призвели до повного погашення заборгованості;
- недостатність майна суб'єктів господарювання, оголошених банкрутами у встановленому законом порядку або знятих з реєстрації в якості суб'єктів господарювання у зв'язку з їх ліквідацією тощо.

Правила регулювання сумнівної заборгованості регулюються пп. 159.1 і стосуються ситуації, коли відвантажено товари (роботи, послуги) і за них не отримано вчасно оплату, тобто заборгованість має грошовий вираз. У пп. 136.1.1 та пп.139.1.3 наведено, що отримані та перераховані аванси за товари (роботи, послуги) не включаються до складу доходів і витрат для розрахунку

оподаткованого прибутку, тому аванси у порядку регулювання сумнівної і безнадійної заборгованості не застосовуються.

Загалом, згідно з п. 159.1 порядок урегулювання сумнівної заборгованості здійснюється у продавця (кредитора) шляхом одночасного зменшення доходів на вартість відвантажених товарів (робіт, послуг) та водночас витрат у сумі собівартості таких товарів (робіт, послуг), внаслідок чого зменшується сума прибутку, яка оподатковується. Як заходи щодо стягнення боргу з покупця (дебітора) – зменшуються витрати на суму невчасно сплаченої заборгованості, що зумовлює збільшення оподаткованого прибутку. Умови, завдяки яким відбуваються зміни доходів і витрат у продавця (кредитора) і витрат у покупця (дебітора), розглянемо докладніше.

У випадку виникнення сумнівної дебіторської заборгованості у сумі вартості відвантажених товарів у поточному або попередніх звітних податкових періодах платник податку-продавець (кредитор) має право зменшити дохід на цю суму та одночасно повинен зменшити суму витрат цього звітного періоду на собівартість таких товарів (робіт, послуг). Таким чином, у продавця у звітному періоді зменшиться сума оподаткованого прибутку за рахунок означених змін у доходах і витратах (собівартості) товарів (робіт, послуг).

Продавець має право зменшити дохід та відповідну суму витрат до закінчення терміну позовної давності, якщо він провів позовну роботу щодо дебітора-покупця (п. 159.1.1 а), б)):

- звернувся до суду з позовом про стягнення боргу з покупця;
- ініціював провадження справи про банкрутство покупця;
- нотаріус вчинив виконавчий напис про стягнення заборгованості з покупця або стягнення заставленого майна (крім податкового боргу).

Згідно з пп. 136.1.2 суми ПДВ, отримані (нараховані) на вартість продажу товарів (робіт, послуг), не враховуються для визначення об'єкта оподаткування, тому зменшення доходу відбувається на суму вартості товарів, які відвантажені, без суми ПДВ.

В окремих випадках, згідно з пп. 159.1.2, для платника податку-продавця (кредитора) необхідно у відповідному податковому періоді зробити зворотні дії – збільшити доходи (або їх частину) й одночасно збільшити витрати – собівартість (або її частину, яка визначається пропорційно сумі заборгованості, включеної у дохід). Такі випадки виникають за умови:

- незадоволення позову такого продавця;
- задоволення позову продавця частково;
- задоволення позову покупця (дебітора) про визнання недійсними вимоги щодо погашення заборгованості (або її частини) за процедурою про оскарження рішення суду;
- якщо покупець (дебітор), згідно з пп. 159.1.5, самостійно або за процедурою примусового стягнення погасить суму визнаної заборгованості.

Збільшення доходів і відповідної собівартості у таких випадках приводить до збільшення прибутку, який оподатковується.

Сумнівна заборгованість може перетворитися у безнадійну, якщо, незважаючи на вжиті продавцем заходи (пп.159.1.1 ПКУ), покупець так і не погасив кредиторську заборгованість. У податкових розрахунках продавця заборгованість, попередньо віднесена на одночасне зменшення доходу та витрат у сумі собівартості згідно з пп. 159.1.1 або відшкодована за рахунок страхового резерву (п. 159.3), не змінює його податкові зобов'язання, якщо сумнівна заборгованість перетворюється на безнадійну з причин банкрутства покупця згідно з пп. 14.1.11 ПКУ.

У пп. 138.10.6 п. 138.10 ст. 138 ПКУ зазначено, що витрати на створення резерву сумнівної заборгованості в сумі безнадійної дебіторської заборгованості можна включати до складу інших витрат звичайної діяльності. Хоча у вказаній нормі ПКУ йдеться про витрати на створення резерву (дебет 944 – кредит 38), насправді у витрати може бути зарахована лише сума заборгованості, яка визнана безнадійною. Інакше кажучи, витрати можна відобразити не раніше за списання безнадійної заборгованості через резерв (дебет 38 – кредит рахунку заборгованості).

3.6. Управління дебіторською заборгованістю.

Проблемні питання обліку та управління дебіторською заборгованістю

Управління дебіторською заборгованістю – суттєвий елемент системи бухгалтерського управлінського обліку. Специфічний характер завдань управління дебіторською заборгованістю знаходить відповідне відображення в організаційній системі, яка передбачає аналіз виробничо-фінансової діяльності підприємства, господарське планування, продаж і контроль за реалізацією товарів, робіт, послуг.

Управління дебіторською заборгованістю також передбачає контроль за оборотністю коштів в розрахунках. Прискорення оборотності в динаміці розглядається як позитивна тенденція.

Отже, управління дебіторською заборгованістю передбачає визначення наступних основних моментів:

- визначення середнього розміру фінансових активів, які знаходяться у формі дебіторської заборгованості, їх питомої ваги в загальній сумі оборотності активів підприємства;
- визначення середнього періоду інкасації дебіторської заборгованості в днях;
- поділ дебіторської заборгованості за окремими її видами та строками погашення;
- аналіз і ранжирування покупців залежно від обсягів закупівель, історії кредитних відносин і пропонованих умов оплати;
- визначення прийомів прискорення вимоги боргів і зменшення безнадійних боргів.

Основними завданнями управління дебіторською заборгованістю є:

- систематизація і аналіз інформації про покупців, замовників та інших дебіторів підприємства;
- моніторинг заборгованості покупців, замовників та інших дебіторів за відвантаженою продукцією, виконані роботи, надані послуги та за іншими операціями, забезпеченими векселями;

- контроль за заборгованістю, строк сплати по якій ще не настав, а також заборгованістю, не сплаченою в строк;
- розрахунок прогнозного розміру резерву сумнівних боргів;
- сприяння зростанню обсягу продаж шляхом надання комерційного кредиту і тим самим – зростанню прибутку;
- визначення знижок або надбавок для різних груп покупців з погляду дотримання ними платіжної дисципліни;
- підвищення конкурентоздатності за допомогою відстрочення платежів;
- визначення ступеня ризику несплати рахунків покупцями;
- надання рекомендацій щодо зменшення кількості фактично або потенційно неплатоспроможних покупців.

Для управління дебіторською заборгованістю підприємство повинно сформулювати кредитну політику, яка включає в себе такі елементи:

- 1) стандарти кредитоспроможності покупців;
- 2) період кредитування;
- 3) політику стягнення заборгованості;
- 4) різноманітні пільги, що надаються за більш швидкі платежі.

Управління дебіторською заборгованістю вимагає від кожного підприємства виведення природного рівня дебіторської заборгованості (у днях) по кожному виду товарів (робіт, послуг), виходячи з власного досвіду і специфічних умов господарювання. Природний рівень дебіторської заборгованості (3.1) розраховується з тих міркувань, що він не повинен впливати на нормальне функціонування підприємства, бути природним у тому плані, що менший рівень не можливий, а більший – економічно недоцільний.

$$ДЗпр = \frac{П}{Кдн} * Рдз, \text{ де} \quad (3.1)$$

ДЗпр – природний рівень дебіторської заборгованості, грн;

П – прибуток за відвантажені товари;

Кдн – кількість днів у звітному періоді;

Рдз – рівень дебіторської заборгованості.

Для задоволення потреб управлінського персоналу в інформації аналітичний управлінський облік організовується за центрами відповідальності. Центр відповідальності – це сегмент підприємства, керівник якого несе відповідальність за роботу даного сегмента.

Для ведення аналітичного обліку за центрами відповідальності необхідно:

- визначити центри відповідальності на підприємстві;
- надати повноваження посадовим особам, які керують центрами відповідальності, та визначити їх обов'язки;
- розробити робочий план рахунків аналітичного обліку;
- розробити форми внутрішньої звітності для проведення оцінки діяльності центрів відповідальності.

Якщо на підприємстві є великий обсяг обороту дебіторської заборгованості, то слід розробити спеціальну фінансову політику управління нею. Фінансова політика – це сукупність фінансових інструментів, за вдалого використання яких господарюючий суб'єкт забезпечить собі фінансову стабільність. Інформацію про фінансову політику слід класифікувати [26, с. 25-26]:

- інформація, яка не наводиться у фінансовій звітності, але є обов'язковою для апарату управління;
- інформація, що містить додатковий аналіз статей звітності, необхідний для забезпечення її доречності.

Формування фінансової політики слід здійснювати в два етапи.

На першому етапі для кожного покупця (замовника) на підставі окремих договорів розробляються принципи, методи, процедури та умови розрахунків з використанням способів організації бухгалтерського обліку всіх фінансових інструментів.

На другому етапі узагальнюються умови контрактів і обираються ті, які придатні на певний момент з врахуванням особливостей господарської діяльності підприємства.

Зміст фінансової політики полягає у виборі підприємством методології ведення оперативного та бухгалтерського обліку розрахунків з метою адекватної оцінки управлінського планування. У цьому контексті необхідно вирішити цілий комплекс завдань, таких як:

- удосконалення методики обліку дебіторської заборгованості;
- удосконалення обліку простроченої, безнадійної дебіторської заборгованості та сумнівних боргів;
- здійснення зовнішнього та внутрішнього контролю дебіторської заборгованості.

На нашу думку, серед проблемних питань в обліку дебіторської заборгованості слід визнати наступні:

1. Проблема оплати дебіторської заборгованості (рефінансування), визначення допустимого рівня засобів, які вилучаються на дебіторську заборгованість, розробка оптимальної політики управління нею.

2. Нормативно рекомендована форма бухгалтерського обліку дебіторської заборгованості не враховує специфіки даного активу, що зумовлює наявність різних ознак його класифікації і велику кількість методів оцінювання. А облікові реєстри, рекомендовані для використання, не передбачають накопичення інформації про розрахунки з дебіторами різного рівня деталізації і узагальнення. Це зумовлює неможливість отримання інформації про дебіторську заборгованість в обсязі і вигляді, достатньому для проведення аналізу розрахунків з дебіторами, зокрема аналізу заборгованості в цілому з метою прогнозування ймовірності настання платіжної кризи суб'єктів господарювання, складання рекомендацій щодо її попередження тощо.

3. Наявні невирішені проблеми відображення в обліку довгострокової дебіторської заборгованості, оцінки поточної дебіторської заборгованості за продукцію, товари, роботи та послуги, обліку сумнівних боргів, зокрема

резерву на їх покриття з метою зближення бухгалтерського та податкового обліку.

4. Застосовування у вітчизняних умовах традиційної за кордоном методики аналізу дебіторської заборгованості не завжди доцільно через відсутність необхідного обсягу вірогідної і доступної інформації щодо розрахунків з дебіторами. Крім цього, загальна криза неплатежів, характерна для сучасної української економіки, змушує сумніватися в об'єктивності, своєчасності і корисності отриманих результатів аналізу. Використання вітчизняних методик не дає змоги однозначно оцінити стан дебіторської заборгованості, а також ступінь його впливу на фінансово-господарський стан підприємств.

Вважаємо, що основними рекомендаціями щодо вдосконалення обліку, дебіторської заборгованості можуть бути такі:

1. Своєчасно здійснювати контроль за співвідношенням дебіторської і кредиторської заборгованості. Значне перевищення дебіторської заборгованості створює загрозу фінансовій стабільності підприємства і робить необхідним залучення додаткових джерел фінансування;
2. Винаходити можливості збільшення кількості замовників з метою зменшення масштабу ризику несплати;
3. Контролювати стан розрахунків за простроченими заборгованостями. В умовах інфляції будь-яка відстрочка платежу призводить до того, що підприємство реально одержує лише частину вартості виконаних робіт. Тому необхідно розширити систему авансових платежів;
4. Створювати резерв сумнівних боргів;
5. Своєчасно виявляти недопустимі види дебіторської заборгованості, до яких, передусім, відносяться прострочена заборгованість покупців понад три місяці.

Провідні фахівці в області управління фінансами пропонують наступні заходи щодо вдосконалення системи управління дебіторською заборгованістю:

- виключення з числа партнерів підприємств з високим ступенем ризику;

- періодичний перегляд граничної суми кредиту;
- використання можливості оплати дебіторської заборгованості векселями, цінними паперами;
- формування принципів розрахунків підприємства з контрагентами на майбутній період;
- виявлення фінансових можливостей надання підприємством товарного (комерційного кредиту);
- визначення можливої суми оборотних активів, що відволікаються в дебіторську заборгованість по товарному кредиту, а також по виданих авансах;
- формування умов забезпечення стягнення заборгованості;
- формування системи штрафних санкцій за прострочення виконання зобов'язань контрагентами;
- використання сучасних форм рефінансування заборгованості;
- диверсифікація клієнтів з метою зменшення ризику несплати монопольним замовником.

Теми для написання рефератів, підготовки наукових статей:

1. Дебіторська заборгованість як об'єкт обліку та управління.
2. Особливості обліку дебіторської заборгованості для цілей оподаткування.
3. Облік дебіторської заборгованості за національними та міжнародними стандартами обліку.
4. Облік дебіторської заборгованості за П(С)БО та ПКУ.
5. Дебіторська заборгованість: сутність, визнання, оцінка та методика обліку.
6. Особливості обліку резерву сумнівних боргів.
7. Вибір методу нарахування резерву сумнівних боргів.
8. Облік заборгованості, щодо якої минув строк позовної давності (безнадійної).
9. Дискусійні та проблемні питання обліку дебіторської заборгованості.
10. Напрямки удосконалення обліку дебіторської заборгованості.
11. Управління дебіторською заборгованістю у сучасних умовах функціонування українських підприємств.
12. Шляхи зменшення дебіторської заборгованості через ефективне управління нею.

Контрольні питання

1. Що таке дебіторська заборгованість?
2. Як класифікується дебіторська заборгованість згідно П(С)БО-10?
3. Які повинні бути дотримані критерії для визнання дебіторської заборгованості активом?
4. Як проводиться оцінка поточної дебіторської заборгованості за товари, роботи, послуги на момент визнання та на дату балансу?
5. У яких випадках дебіторська заборгованість оцінюється за дисконтованою вартістю майбутніх платежів, що очікуються для її погашення?
6. Дайте характеристику рахунків, які використовуються для обліку поточної дебіторської заборгованості.
7. Як здійснюється синтетичний та аналітичний облік за рахунками 18, 36, 37?

8. Який порядок відображення дебіторської заборгованості у фінансовій звітності?
9. Яка дебіторська заборгованість вважається поточною? Наведіть приклади.
10. Який порядок документального оформлення операції з реалізації продукції (товарів), робіт, послуг?
11. Якими бухгалтерськими записами відображається виникнення дебіторської заборгованості за товари, роботи, послуги та її погашення?
12. Де та як ведеться аналітичний облік розрахунків з покупцями і замовниками?
13. Дайте характеристику рахунків, які використовуються для обліку поточної дебіторської заборгованості за розрахунками.
14. Як відображаються в обліку розрахунки з іншими дебіторами (у розрізі субрахунків рахунку 37)?
15. Який порядок документального оформлення розрахунків з іншими дебіторами (у розрізі субрахунків рахунку 37)?
16. Де і як ведеться аналітичний і синтетичний облік розрахунків з іншими дебіторами?
17. Яка заборгованість є довгостроковою? Наведіть приклади.
18. Як оцінюється довгострокова дебіторська заборгованість?
19. Дайте характеристику рахунків, які використовуються для обліку довгострокової дебіторської заборгованості.
20. Який порядок відображення операцій з надання довгострокових позик працівникам підприємства?
21. Наведіть основну кореспонденцію рахунків з обліку довгострокової дебіторської заборгованості.
22. Що таке безнадійні та сумнівні борги згідно ПСБО-10?
23. Який порядок відображення безнадійних та сумнівних боргів в обліку?
24. Як визнається чиста реалізаційна вартість дебіторської заборгованості?
25. Що таке резерв сумнівних боргів та для чого його необхідно створювати?

26. Які існують методи списання безнадійних боргів у міжнародній та українській практиці? Дайте їх характеристику, переваги та недоліки.
27. Які існують способи розрахунку резерву сумнівних боргів?
28. У яких випадках резерв сумнівних боргів можна не створювати?
29. Дайте характеристику рахунку 38 та основну його кореспонденцію рахунків.
30. Який порядок відображення дебіторської заборгованості у фінансовій звітності?
31. Що передбачає процес управління дебіторською заборгованістю та які його завдання?
32. Які елементи включає кредитна політика?
33. Як розраховується природний рівень дебіторської заборгованості?
34. Які на вашу думку існують проблемні та дискусійні питання в обліку та управління дебіторської заборгованості на українських підприємствах?
35. Які заходи щодо вдосконалення системи управління дебіторською заборгованістю можна вважати доцільними у сучасних економічних умовах?

Тести

Запитання 1. Які з перелічених об'єктів обліку відносяться до активу підприємства?

1. Основні засоби
2. Виробничі запаси
3. Дебіторська заборгованість
4. Усі перелічені

Запитання 2. Яким П(С)БО регулюються основи обліку дебіторської заборгованості?

1. П(С)БО – 14
2. П(С)БО – 10
3. П(С)БО – 11
4. П(С)БО – 12

Запитання 3. Які з перелічених об'єктів обліку не відносяться до пасиву Балансу?

1. Статутний капітал
2. Прибуток
3. Дебіторська заборгованість
4. Усі перелічені вище

Запитання 4. Якою бухгалтерською проводкою проводиться нарахування резерву сумнівних боргів?

1. Д – 949 К – 38
2. Д – 901 К – 38
3. Д – 941 К – 38
4. Д – 944 К – 38

Запитання 5. Що означає наступна бухгалтерська проводка

Д - 372 Розрахунки з підзвітними особами

К - 30 Каса:

1. Видані гроші під звіт
2. Гроші надійшли до каси від підзвітних осіб
3. Погашена заборгованість підзвітних осіб
4. Надійшов авансовий звіт підзвітної особи

Запитання 6. Як на рахунках бухгалтерського обліку буде відображено надходження грошей від покупців за відвантажену продукцію на 7000 грн.

1. Д-31 Поточний рахунок К-36 Розрахунки з покупцями – 7000
2. Д-31 Поточний рахунок К-70 Доходи від реалізації – 7000
3. Д-70 Доходи від реалізації К-36 Розрахунки з покупцями -7000
4. Д-441 Прибуток нерозподілений К-79 Фінансові результати - 7000

Запитання 7. Дебіторська заборгованість – це:

1. Сума заборгованості підприємства перед дебіторами
2. Сума заборгованості дебіторів підприємству на певну дату
3. Сума зобов'язань підприємства
4. Сума заборгованості дебіторів підприємству за рік.

Запитання 8. Яку бухгалтерську проводку необхідно скласти під час відвантаження готової продукції покупцеві?

1. Д – 31 К – 70
2. Д – 30 К – 70
3. Д – 36 К – 70
4. Д – 36 К – 63

Запитання 9. Первісна вартість дебіторської заборгованості за товари, роботи і послуги станом на 31.12.2013 р. становила 640000 грн. Залишок резерву сумнівних боргів на 31.12.2012 р. дорівнював 8000 грн., а безнадійні борги, списані протягом 2013 р. – 7000 грн., за даними минулих періодів безнадійні борги становлять приблизно 6 % від суми первісної вартості дебіторської заборгованості за товари, роботи і послуги. Визначте залишок за рахунком 38 “Резерв сумнівних боргів ” станом на 31.12.2013 р.

1. 32400 грн.
2. 31400 грн.
3. 38400 грн.
4. 37400 грн.

Запитання 10. Якою бухгалтерською проводкою відображається надходження суми в касу у відшкодування матеріальних збитків від винуватця нестачі матеріалів?

1. Д – 301 К – 377
2. Д – 301 К – 716
3. Д – 301 К – 375
4. Д – 301 К – 947

Запитання 11. Первісна вартість дебіторської заборгованості за товари, роботи і послуги станом на 31.12.2013 р. становила 520000 грн. Залишок резерву сумнівних боргів на 31.12.2012 р. дорівнював 380 грн., а безнадійні борги, списані протягом 2013 р. – 2700 грн. За даними минулих періодів безнадійні борги становлять приблизно 3% від суми первісної вартості

дебіторської заборгованості за товари, роботи і послуги. Визначте залишок за рахунком 38 “Резерв сумнівних боргів” станом на 31.12.2012 р.

1. 12900 грн.
2. 19400 грн.
3. 15600 грн.
4. 16700 грн.

Запитання 12. Якою бухгалтерською проводкою має бути відображена в обліку відновлена дебіторська заборгованість, що раніше була списана за рахунок резерву сумнівних боргів, а пізніше відшкодовується дебітором?

1. Д – 36 К – 38, водночас К – 071
2. Д – 36 К – 716, водночас К – 071
3. Д – 311 К – 36, водночас Д – 071
4. Д – 36 К – 746, водночас К – 071

Запитання 13. Що з перелічених об'єктів відноситься до власного капіталу?

1. Поточна дебіторська заборгованість
2. Вірно 3 та 4
3. Прибуток
4. Збитки

Запитання 14. Визначити економічний зміст наступної операції:

Д – 944 „Сумнівні та безнадійні борги”

К – 37 „Інша дебіторська заборгованість”

1. Списана дебіторська заборгованість покупців від основної діяльності
2. Погашена заборгованість дебіторами
3. Створено резерв сумнівних боргів
4. Списана дебіторська заборгованість покупців не основної діяльності після закінчення строку позивної вартості

Запитання 15. Якою бухгалтерською проводкою відображається отримання в оплату за відвантажену продукцію від покупця простого векселя?

1. Д – 621 К – 361

2. Д – 341 К – 361
3. Д – 341 К – 732
4. Д – 341 К – 621

Запитання 16. Якою бухгалтерською проводкою відображається виставлення претензії постачальнику за неякісні напівфабрикати, що призвели до браку продукції?

1. Д – 374 К – 23
2. Д – 374 К – 631
3. Д – 631 К – 24
4. Д – 24 К – 374

Запитання 17. Визначити економічний зміст наступної операції:

Д – 944 „Сумнівні та безнадійні борги”

К – 38 „Резерв сумнівних боргів”

1. Списана дебіторська заборгованість покупців
2. Проведено зарахування заборгованості покупців після закінчення строку позивної вартості
3. Погашена заборгованість дебіторами
4. Створено резерв сумнівних боргів

Запитання 18. Теперішня вартість – це:

1. Грошова вартість майбутніх періодів на теперішній час
2. Договірна вартість довгострокової заборгованості
3. Дисконтована вартість майбутніх платежів
4. Первісна вартість заборгованості за мінусом резерву сумнівних боргів

Запитання 19. За характером господарських операції дебіторська заборгованість класифікується на:

1. Товарну і нетоварну
2. Забезпечену і незабезпечену
3. Грошову і негрошову
4. Поточну і довгострокову.

Запитання 20. Якою бухгалтерською проводкою відображається списання безнадійної дебіторської заборгованості підприємства, що виникла у зв'язку з продажем основних засобів?

1. Д – 071
2. Д – 944 К – 377 і водночас Д – 071
3. Д – 38 К – 377 і водночас Д – 071
4. Д – 38 К – 361

Матриця відповідей на тести

Запитання	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Відповідь	4	2	3	4	1	1	2	3	1	3
Запитання	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20
Відповідь	4	2	2	4	2	2	4	3	1	2

Практичні завдання

Облік розрахунків з вітчизняними покупцями.

Задача 1.

...

Задача 2.

...

Перелік літературних джерел та інтернет-ресурсів до розділу 3

1. Податковий кодекс України від 02.12.2010 р. № 2755-IV: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua>
2. Закон України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні» № 996-XIV від 16.07.1999 р. : [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ligazakon.ua>
3. Офіційний сайт Державного комітету статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>
4. Національне положення (стандарт) бухгалтерського обліку 1 «Загальні вимоги до фінансової звітності», затв. наказом Міністерства фінансів України від 07.02.2013 р. №73 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ligazakon.ua>.
5. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 9 «Запаси», затверджене наказом Міністерства фінансів України від 20.10.1999р. №246 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ligazakon.ua>.
6. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 10 «Дебіторська заборгованість», затв. Наказом Міністерства фінансів України від 08.10.99 р. № 237 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=z0725-99>
7. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 15 «Дохід», затв. наказом Міністерства фінансів України від 29.11.1999 р. № 290 зі змінами та доповненнями [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.zakon.rada.gov.ua>
8. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 16 «Витрати», затв. наказом Міністерства фінансів України від 31.12.1999 р. № 318 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ligazakon.ua>.

9. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 19 «Об'єднання підприємств», затв. наказом Міністерства фінансів України від 7.07.1999р. №163 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ligazakon.ua>

10. Міжнародні стандарти фінансової звітності 2005. Додаток з оновленою інформацією // Перекл. з англ. за ред. С.Ф. Голова.– К.: ФПБАУ, 2006.

11. Інструкція «Про застосування плану рахунків бухгалтерського обліку активів, капіталу, зобов'язань і господарських операцій підприємств і організацій», затверджена наказом Міністерства фінансів України від 30.11.1999р. №291 (зі змінами та доповненнями) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ligazakon.ua>.

12. Методичні рекомендації по застосуванню реєстрів бухгалтерського обліку № 356 від 29.01.2000 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ligazakon.ua>.

13. Білик М.Д. Управління дебіторською заборгованістю підприємств // Фінанси України. – 2003. – № 12. – С. 24-36.

14. Бондаренко О.С. Сучасні підходи до обліку дебіторської заборгованості у вітчизняній та зарубіжній практиці / О. С. Бондаренко // Інвестиції: практика та досвід. – 2008. – № 18. – С. 36-39.

15. Бухгалтерський фінансовий облік: теорія та практика: Навчально-практичний посібник / Н.І. Верхоглядова, В.П. Шило, С.Б. Ільїна та ін. – К.: Центр учбової літератури, 2010. – 536 с.

16. Голов С.Ф., Костюченко В.М. Бухгалтерський облік та фінансова звітність за міжнародними стандартами. – Х.: Фактор, 2008. – 1008 с.

17. Головченко Н. В. Дослідження проблем обліку дебіторської заборгованості на підприємстві [Електронний ресурс] / Н. В. Головченко, О. О. Соглаєва. – Режим доступу: http://www.rusnauka.com/14_NPRT_2010/Economics/66079.doc.htm.

18. Городянська Л. Особливості організації обліку дебіторської заборгованості на підприємстві // Бухгалтерський облік і аудит. – 2007. – №6. – С. 9-16.
19. Губіна І. Резерв сумнівних боргів: створення та використання // Бухгалтерія. Право. Податки. Консультації. – 2007. – № 48. – С. 68-71.
20. Економічна енциклопедія: У трьох томах. Т.1 / Редкол.: С.В.Мочерний (відн.ред.) та ін. – К.: Видавничий центр „Академія”, 2000. – 864 с.
21. Иванов В. Практическое пособие по учёту дебиторской задолженности // Всё о бухгалтерском учёте. – 2000. – № 18. – С. 4-11.
22. Колеснікова О.М. Проблемні питання обліку резерву сумнівних боргів в контексті Податкового кодексу України // Ефективна економіка [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.economy.nayka.com.ua/index.php?Operation>
23. Лень В.С., Гливенко В.В. Бухгалтерський облік в Україні: основи та практика. – К.: ЦУЛ, 2008. – 608 с.
24. Лігоненко Л.О., Новикова Н.М. Управління дебіторською заборгованістю підприємства: Навч. посібник. – К.: КНТЕУ, 2005. – 275 с.
25. Лишиленко О.В. Бухгалтерський облік: Підручник. – Київ: Видавництво «ЦУЛ», 2009. – 670 с.
26. Матицина Н. Фінансова політика підприємства як інструмент управління дебіторською заборгованістю // Бухгалтерський облік і аудит. – 2005. – №7. – С. 25-26
27. Матицина Н. Основні засади регулювання розрахункових відносин через управління дебіторською заборгованістю / Н. Матицина // Бухгалтерський облік і аудит. – 2006. – № 12. – С. 38-42.
28. Нашкерська Г. Особливості визнання та оцінки поточної дебіторської заборгованості за продукцію, товари і послуги // Бухгалтерський облік і аудит. – 2009. – № 3. – С. 31.
29. Сліпачук О. Управління дебіторською заборгованістю / О. Сліпачук // Контроль. – 2010. – № 1. – С. 37-48.

30. Сопко В. В. Бухгалтерський облік в управлінні підприємством: Навч. Посібник. – К.: КНЕУ 2006. – 526 с.

31. Сурніна К.С. Удосконалення обліку дебіторської і кредиторської заборгованості промислових підприємств // Дис... канд.екон.наук. – Луганськ, 2002. – 21с.

32. Фартушняк О.В., Пасичник И.Ю. Учёт дебиторской задолженности: сравнительная характеристика международного и отечественного опыта / О.В. Фартушняк, И.Ю. Пасичник // БизнесИнформ. – 2010. – № 6. – С. 36-40

33. Ширяев В. И., Баев И. А., Ширяев Е. В. Управление предприятием. Моделирование, анализ, управление: Учебное пособие. – М.: Либроком, 2010. – 272 с.

34. Кильницька Є.В. Структурування процесу управління дебіторською заборгованістю підприємств / Є.В. Кильницька // Вісник НТУ «ХПІ». – 2013. – № 20(993). – С. 141-145.

35. Данильчук І.В. Контролінг – як засіб управління дебіторською заборгованістю / Данильчук І.В. // Економічний вісник університету. ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет ім.Г.Сковороди». – 2012. – № 19/1 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://archive.nbuu.gov.ua/portal/soc_gum/evu/2012_19_1/Danilchu.pdf

ДОДАТКИ до розділу 3

Додаток 1

ПОЛОЖЕННЯ (СТАНДАРТ) БУХГАЛТЕРСЬКОГО ОБЛІКУ 10 «ДЕБІТОРСЬКА ЗАБОРГОВАНІСТЬ»

Затверджено Наказом Міністерства фінансів України
від 8 жовтня 1999 р. N 237

Зареєстровано в Міністерстві юстиції України
25 жовтня 1999 р. N 725/4018

Загальні положення

1. Це Положення (стандарт) визначає методологічні засади формування у бухгалтерському обліку інформації про дебіторську заборгованість та її розкриття у фінансовій звітності.

2. Норми цього Положення (стандарту) застосовуються підприємствами, організаціями та іншими юридичними особами (далі - підприємства) незалежно від форм власності (крім бюджетних установ та підприємств, які відповідно до законодавства складають фінансову звітність за міжнародними стандартами фінансової звітності).

3. Це Положення (стандарт) застосовується з урахуванням особливостей оцінки та розкриття інформації щодо дебіторської заборгованості, встановлених іншими положеннями (стандартами) бухгалтерського обліку.

4. Терміни, що використовуються у положеннях (стандартах) бухгалтерського обліку, мають таке значення:

Безнадійна дебіторська заборгованість - поточна дебіторська заборгованість, щодо якої існує впевненість про її неповернення боржником або за якою минув строк позивної давності.

Дебітори - юридичні та фізичні особи, які внаслідок минулих подій заборгували підприємству певні суми грошових коштів, їх еквівалентів або інших активів.

Дебіторська заборгованість - сума заборгованості дебіторів підприємству на певну дату.

Довгострокова дебіторська заборгованість - сума дебіторської заборгованості, яка не виникає в ході нормального операційного циклу та буде погашена після дванадцяти місяців з дати балансу.

Поточна дебіторська заборгованість - сума дебіторської заборгованості, яка виникає в ході нормального операційного циклу або буде погашена протягом дванадцяти місяців з дати балансу.

Сумнівний борг - поточна дебіторська заборгованість, щодо якої існує невпевненість її погашення боржником.

Чиста реалізаційна вартість дебіторської заборгованості - сума поточної дебіторської заборгованості за вирахуванням резерву сумнівних боргів.

Визнання та оцінка дебіторської заборгованості

5. Дебіторська заборгованість визнається активом, якщо існує ймовірність отримання підприємством майбутніх економічних вигод та може бути достовірно визначена її сума.

6. Поточна дебіторська заборгованість за продукцію, товари, роботи, послуги визнається активом одночасно з визнанням доходу від реалізації продукції, товарів, робіт і послуг та оцінюється за первісною вартістю. У разі відстрочення платежу за продукцію, товари, роботи, послуги з утворенням від цього різниці між справедливою вартістю дебіторської заборгованості та номінальною сумою грошових коштів та/ або їх еквівалентів, що підлягають отриманню за продукцію, товари, роботи, послуги, така різниця визнається дебіторською заборгованістю за нарахованими доходами (процентами) у періоді її нарахування.

7. Поточна дебіторська заборгованість, яка є фінансовим активом (крім придбаної

заборгованості та заборгованості, призначеної для продажу), включається до підсумку балансу за чистою реалізаційною вартістю. Для визначення чистої реалізаційної вартості на дату балансу обчислюється величина резерву сумнівних боргів.

8. Величина резерву сумнівних боргів визначається за одним із методів:

застосування абсолютної суми сумнівної заборгованості;

застосування коефіцієнта сумнівності.

За методом застосування абсолютної суми сумнівної заборгованості величина резерву визначається на підставі аналізу платоспроможності окремих дебіторів.

За методом застосування коефіцієнта сумнівності величина резерву розраховується множенням суми залишку дебіторської заборгованості на початок періоду на коефіцієнт сумнівності.

Коефіцієнт сумнівності може розраховуватися такими способами:

визначення питомої ваги безнадійних боргів у чистому доході;

класифікації дебіторської заборгованості за строками непогашення;

визначення середньої питомої ваги списаної протягом періоду дебіторської заборгованості у сумі дебіторської заборгованості на початок відповідного періоду за попередні 3-5 років.

Визначена на основі класифікації дебіторської заборгованості величина сумнівних боргів на дату балансу становить залишок резерву сумнівних боргів на ту саму дату.

Залишок резерву сумнівних боргів на дату балансу не може бути більшим, ніж сума дебіторської заборгованості на ту саму дату.

9. Класифікація дебіторської заборгованості за продукцію, товари, роботи, послуги здійснюється групуванням дебіторської заборгованості за строками її непогашення із встановленням коефіцієнта сумнівності для кожної групи. Коефіцієнт сумнівності встановлюється підприємством, виходячи з фактичної суми безнадійної дебіторської заборгованості за попередні звітні періоди. Коефіцієнт сумнівності, як правило, зростає зі збільшенням строків непогашення дебіторської заборгованості. Величина резерву сумнівних боргів визначається як сума добутків поточної дебіторської заборгованості за продукцію, товари, роботи, послуги відповідної групи та коефіцієнта сумнівності відповідної групи (приклад визначення величини резерву сумнівних боргів наведено в додатку до цього Положення (стандарту)).

10. Нарахування суми резерву сумнівних боргів за звітний період відображається у звіті про фінансові результати у складі інших операційних витрат.

11. Виключення безнадійної дебіторської заборгованості з активів здійснюється з одночасним зменшенням величини резерву сумнівних боргів. У разі недостатності суми нарахованого резерву сумнівних боргів безнадійна дебіторська заборгованість за продукцію, товари, роботи, послуги списується з активів на інші операційні витрати. Сума відшкодування раніше списаної безнадійної дебіторської заборгованості включається до складу інших операційних доходів.

Поточна дебіторська заборгованість, щодо якої створення резерву сумнівних боргів не передбачено, у разі визнання її безнадійною списується з балансу з відображенням у складі інших операційних витрат.

12. Частина довгострокової дебіторської заборгованості, яка підлягає погашенню протягом дванадцяти місяців з дати балансу, відображається на ту саму дату в складі поточної дебіторської заборгованості.

Довгострокова дебіторська заборгованість, на яку нараховуються проценти, відображається в балансі за їхньою теперішньою вартістю. Визначення теперішньої вартості залежить від виду заборгованості та умов її погашення.

Дебіторська заборгованість за розрахунками з бюджетом включає заборгованість фінансових і податкових органів, а також авансові платежі, переплату за податками і зборами, іншими платежами до бюджету та відображається в балансі із виділенням заборгованості з податку на прибуток.

**Розкриття інформації про дебіторську заборгованість
у примітках до фінансової звітності**

13. У примітках до фінансової звітності наводиться така інформація:

13.1. Перелік дебіторів і суми довгострокової дебіторської заборгованості.

13.2. Перелік дебіторів і суми дебіторської заборгованості пов'язаних сторін, з виділенням внутрішньогрупового сальдо дебіторської заборгованості.

13.3. Склад і суми статті балансу "Інша дебіторська заборгованість".

13.4. Метод визначення величини резерву сумнівних боргів.

13.5. Сума поточної дебіторської заборгованості за продукцію, товари, роботи, послуги в розрізі її класифікації за строками непогашення.

13.6. Залишок резерву сумнівних боргів за кожною статтею поточної дебіторської заборгованості, його утворення та використання у звітному році.